

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
1-son. 1-qism. Sentabr-2025**

**MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING "SIYOSIY GEOGRAFIYA" ASARI
TAHLILI VA AHAMIYATI**

Xudoyberdiyev Otabek Zafar o‘g‘li
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Anotatsiya: Mazkur maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy tomonidan yozilgan va 1910-yilda nashr etilgan “Siyosiy geografiya” asarining mazmun-mohiyati, uning o‘zbek ma’rifatparvarligi tarixidagi o‘rni hamda o‘sha davr jamiyatini uyg‘otishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif bu asar orqali geografik, siyosiy va madaniy tafakkurni shakllantirish, yosh avlodga dunyoqarash berish va milliy ongni uyg‘otishga harakat qilgan. Asarning o‘ziga xos jihatlari, uslubiy yondashuvi va ilgari surilgan g‘oyalar bugungi kun ta’limi va ma’naviyat tizimi uchun ham muhim ilmiy-nazariy manba hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiy, Siyosiy geografiya, jadidchilik, ma’rifatparvarlik, geografik tafakkur, milliy ong, siyosiy tafakkur, Turkiston, ma’naviy uyg‘onish.

XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida yuzaga kelgan jadidchilik harakati xalqni ma’rifat yo‘li bilan ozodlik va taraqqiyot sari yetaklashni maqsad qilgan ijtimoiy-madaniy harakat bo‘lib, uning yetakchi namoyandalaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudiy hisoblanadi. U o‘zining boy ijodiy merosi, jamoatchilikdagi faolligi va pedagogik faoliyati bilan xalq ongini uyg‘otishda beqiyos hissa qo‘shgan.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning 1910-yilda yozgan va ilk bor Toshkentda chop etilgan “Siyosiy geografiya” asari O‘rta Osiyo tarixidagi ilk zamonaviy siyosiy-geografik qo‘llanmalardan biri sifatida e’tirof etiladi. Bu asar o‘z davri uchun yangilik bo‘lib, unda geosiyosiy mavzular, dunyo mamlakatlari holati, ularning siyosiy tuzilmasi, xalqaro aloqalar hamda har bir davlatning madaniy va iqtisodiy xususiyatlari haqida o‘quvchilarga keng ma’lumotlar taqdim etilgan.

“Siyosiy geografiya” asari, bir tomondan, maktab va madrasalar uchun amaliy qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan bo‘lsa, boshqa tomondan esa, Turkistonlik yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish, ularni zamonaviy tafakkurga o‘rgatish, milliy uyg‘onish ruhini kuchaytirishga xizmat qilgan. Behbudiyning bu asari o‘sha davrdagi siyosiy

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
1-son. 1-qism. Sentabr-2025**

mustamlakachilik sharoitida xalqni global voqeliklardan ogoh qilish va milliy o‘zlikni anglashda muhim o‘rin egallaydi.

Quyidagi maqolada aynan ushbu asarning mazmuni, g‘oyaviy asoslari, tarixiy va ilmiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, uning hozirgi davr uchun ham dolzarb jihatlari yoritiladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy o‘z davrining yetuk ma‘rifatparvar ziyolisi sifatida xalqni jaholatdan chiqarish, ilmga undash, millatning siyosiy ongini uyg‘otish yo‘lida faol ijod qilgan. Uning 1910-yilda Toshkentda nashr ettirgan “Siyosiy geografiya” asari Turkiston tarixida ilk marta siyosiy-geografik bilimlarni ommaga yetkazish maqsadida yozilgan nodir qo‘llanmalardan biri hisoblanadi. Asar 64 sahifadan iborat bo‘lib, unda muallif o‘zbek tilida sodda, ravon uslubda turli mamlakatlar, ularning siyosiy tuzilmalari, geografik joylashuvi, ijtimoiy va iqtisodiy holati haqida umumlashtirilgan, amaliy va nazariy ma‘lumotlarni taqdim etgan.

Mazkur asar orqali Behbudiy xalqni dunyoqarashi keng, ilmga tayangan, siyosiy tafakkurga ega bo‘lgan avlod sifatida tarbiyalashni maqsad qilgan. U jamiyatdagi siyosiy jarayonlarni, davlatlararo aloqalarni va xalqaro munosabatlarning mohiyatini o‘rganish zarurligini ilgari surgan. Ayniqsa, u o‘z asarida davlatlarni faqat geografik emas, balki ularning siyosiy, harbiy, iqtisodiy kuchlari nuqtayi nazaridan ham baholaydi. Bu esa o‘quvchilarga har bir mamlakatning kuchi va zaif tomonlarini tushunishga yordam beradi.

Behbudiy bu asarni yozishda turli manbalardan – rus va g‘arbiy adabiyotlardan foydalanganini asarning o‘zida ta‘kidlaydi. U o‘zbek tilida bunday mavzudagi asarlarning yo‘qligini hisobga olib, bu bo‘shliqni to‘ldirishga harakat qilgan. Bu esa uning o‘sha davrdagi ilmiy, pedagogik va ma‘rifiy faoliyatining yuksak namunasi hisoblanadi. Asar maktablarda darslik sifatida foydalanilgan bo‘lib, yosh avlodni zamonaviy dunyo bilan tanishtirishda katta rol o‘ynagan.

Behbudiyning siyosiy geografiyaga oid qarashlari uning boshqa asarlarida ham davom ettiriladi. Masalan, u o‘z maqolalarida ham turli davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy holati, dunyodagi siyosiy muvozanat va uning Turkistonga ta‘siri haqida fikr bildirgan. Uning “Siyosiy geografiya” asari nafaqat geosiyosiy tafakkurni shakllantirgan, balki mustamlaka ostida yashayotgan Turkiston xalqi uchun ozodlik va taraqqiyot yo‘lidagi ilk qadamlardan biri bo‘lgan.

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
1-son. 1-qism. Sentabr-2025**

Asarda keltirilgan davlatlar haqida qisqacha tarixiy ma’lumotlar, ularning siyosiy boshqaruv shakllari, tabiiy resurslari, aholi soni va iqlimiy sharoitlari to’g’risida aniq va sodda ma’lumotlar berilgan. Masalan, Angliya, Fransiya, Rossiya, Germaniya, Xitoy, Yaponiya kabi yirik davlatlar haqida qisqacha, ammo tushunarli tarzda umumiy tavsif berilgan. Bu orqali o’quvchilarda har bir davlatning o’ziga xos xususiyatlarini anglash imkoniyati yaratilgan.

Shuningdek, Behbudiy o’z asarida geografik bilimsizlik sabab musulmon xalqlari siyosiy mustaqillikdan mahrum bo’layotganini ochiq aytadi. U bilimli, tafakkurli yoshlar orqali jamiyatni yangilash mumkinligiga ishonadi. Bu yondashuv ayniqsa zamonaviy globalizatsiya sharoitida ham dolzarb bo’lib qolmoqda. Bugun ham siyosiy va geografik savodxonlik har bir fuqaroning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim rol o’ynaydi.

“Siyosiy geografiya” asarining eng muhim jihatlaridan biri shundaki, u milliy tilga asoslangan ilk fanlararo darsliklardan biri bo’lgan. Bu orqali Behbudiy o’zbek tilining ilm-fan tili sifatida shakllanishiga hissa qo’shgan. Asarda tilning sodda va xalqchil uslubda bo’lishi keng ommani o’qishga jalb etgan va o’z davrida keng tarqalgan. Behbudiyning shu asari orqali yoshlar nafaqat dunyoni anglash, balki milliy ong, vatanparvarlik tuyg’usini ham shakllantirganlar.

“Siyosiy geografiya” asari nafaqat tarixiy hujjat yoki darslik, balki millatning ma’naviy uyg’onish harakatida muhim burilish bo’lib xizmat qilgan. Mahmudxo’ja Behbudiy bu asar orqali xalqni bilimga, tafakkurga, mustaqil qarorga da’vat qilgan. Bugungi o’zbek pedagogikasi va tarixshunosligi nuqtayi nazaridan ham bu asar o’z ahamiyatini yo’qotmagan.

Mahmudxo’ja Behbudiy tomonidan yozilgan “Siyosiy geografiya” asari o’zbek ma’rifatparvarligi tarixida o’chmas iz qoldirgan ilmiy-nazariy manbalardan biridir. Bu asar orqali Behbudiy o’z davrining ilg’or g’oyalarini xalq orasida yoyishga, yosh avlodda siyosiy va geografik tafakkurni shakllantirishga, ularni global voqeliklardan xabardor qilishga intilgan. Asarda ilgari surilgan g’oyalar — milliy ong, ma’rifat, siyosiy anglash, vatanparvarlik va ilmga asoslangan taraqqiyot — bugungi kunda ham o’z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

“Siyosiy geografiya” asari o’zbek tilida yaratilgan ilk siyosiy-ma’rifiy darsliklardan biri bo’lib, u jamiyatda zamonaviy tafakkurni shakllantirish, ilmiy dunyoqarashni kengaytirish, yoshlarni global siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga tayyorlash

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOYIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
1-son. 1-qism. Sentabr-2025**

yo‘lida katta xizmat qilgan. Behbudiyning bu asari milliy pedagogika, tarix va ijtimoiy fanlar taraqqiyotiga mustahkam ilmiy asos yaratgan.

Asarning bugungi davr uchun ahamiyati shundaki, u nafaqat tarixiy manba, balki hozirgi avlodga ma‘naviy ozuqa, siyosiy yetuklik va fuqarolik ongini shakllantirishda namunaviy manba bo‘la oladi. Uning orqali biz jadidchilik harakatining asl mohiyatini, o‘zbek ma‘naviyatini va zamonaviy ta‘limning ildizlarini chuqurroq anglash imkoniyatiga egamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Behbudiy M. “Siyosiy geografiya”. Toshkent: 1910.
2. Islomov M. “Mahmudxo‘ja Behbudiy – ma‘rifat va milliy uyg‘onish fidoyisi”. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2007.
3. Karimov I.A. “Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
4. G‘afurov B. “Jadidchilik harakati va uning ijtimoiy-siyosiy asoslari”. – Toshkent: O‘zR FA, 2014.
5. Qodirova N. “Mahmudxo‘ja Behbudiy ijodining o‘ziga xos jihatlari”. // “O‘zbekiston tarixi” jurnali, 2020, №2.
6. Rasulov A. “Behbudiy va jadid matbuoti”. – Samarqand: Registon, 2015.
7. Usmonxo‘jaev R. “Jadidchilik va siyosiy tafakkur tarixi”. – Toshkent: Fan, 2019.
8. Xoldorova S. “O‘zbekiston jadidlari va ular merosi”. – Buxoro: Ilm ziyo, 2020.
9. Abduqodirov A. “XX asr boshlarida O‘zbekistonda siyosiy tafakkur”. – Toshkent: Tafakkur, 2005.
10. Nurmuxamedova D. “Jadidchilik harakati va uning dolzarbligi”. // “Ma‘naviyat va zamon” jurnali, 2021, №1.